

Л.Б. Гнесь

Львівський національний аграрний університет,
кафедра архітектури і планування поселень

ПРОБЛЕМИ ЗБЕРЕЖЕННЯ АРХІТЕКТУРНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ УКРАЇНСЬКОГО СЕЛА (НА ПРИКЛАДІ СЕЛА НОБЕЛЬ РІВНЕНСЬКОЇ ОБЛАСТІ)

© Гнесь Л., 2013

Аналізуються проблеми сучасного українського села. Автор зацентрував увагу на втраті традиційних сільських архітектурних ландшафтів, що формують образ українського села. Наведено приклади зарубіжного досвіду збереження архітектурної спадщини сіл як основи формування ідентичності нації. Запропоновано шляхи збереження окремих житлових споруд як пам'яток місцевої архітектури і використання їх у сфері агротуризму, який є одним із важливих чинників зрівноваженого розвитку українського села.

Ключові слова: сільські хати, будинки, сільські ландшафти, реконструкція, агротуризм, ідентичність, регіон, село Нобель.

Analysed problems of the modern Ukrainian village. By an author attention on the loss of traditional rural architectural landscapes which form appearance of the Ukrainian village. Examples of foreign experience of maintainance of architectural inheritance of villages are made – as base basis of maintainance of identity of nation. The ways of maintainance and use of separate housings buildings are offered, as sights of local architecture and use of them in the field of agroturizm – which appears one of important factors balanced development of the Ukrainian village.

Key words: rural houses, houses, rural landscapes, reconstruction, agroturizm, identity, region, village of Nobel'.

Постановка проблеми

Аналізуючи стан сучасного українського села, різних сфер життєдіяльності його населення, можна зазначити, що за останні роки ситуація суттєво не покращилась. До основних проблем села, таких як депопуляція сільських територій, погіршення матеріально-технічного забезпечення, відсутність сучасних соціально-інженерних, транспортних та інших інфраструктур, додається відсутність нових громадських об'єктів села, тривале руйнування пам'яток архітектури (за винятком частини сакральної архітектури, що належать церкві), та знищення самого образу, ландшафту українського села. Така ситуація деградації та стагнації у сільському середовищі відповідає загальному сучасному стану українського суспільства. І тільки за окремими показниками ситуація виявляється дещо іншою, не в такому депресивному стані.

Мета статті – висвітлити сучасний стан українського села, яке у час економічної нестабільності країни, швидкими темпами втрачає свою самобутність, перетворюючись на пустку, або просто зникає з карти України. Акцентувати увагу на самодостатній потенціал українського села у вигляді самобутньої архітектури, господарства, географічного положення, історії, культури, традицій тощо. Висвітлити практичний досвід зарубіжних країн у вирішенні проблем розвитку сільських територій, зберігши самобутню ідентичність кожного регіону України.

Стан дослідженості

Вагомий внесок у справу дослідження архітектури українського народного житла зробили: Х. Вовк, О. Воропай, З. Гудченко, А. Данилюк, В. Завадський, В. Кармазін-Каковський, Т. Косміна,

Г. Логвин, П. Макушенко, З. Моїсеєнко, В. Ніколаєнко, Л. Прибега, В. Самойлович, Ю. Самойлович, В. Січинський, Т. Сокол, В. Соченко, Г. Стельмах, В. Тимофієнко, Ю. Хохол, П. Юрченко та інші.

Соціально-економічні аспекти сільського розселення висвітлено у дослідженнях Т. Заславської, Крисанової, І. Стерна, Л. Шепотько, В. Щепак, питаннями функціональної структури народного сільського будинку займалися Г. Блінова, В. Мещеряков, Т. Петрова, Ю. Косенко, О. Чижевський та інші. Архітектурно-планувальній організації сільської садиби присвячені роботи А. Калініченко, Л. Муляра, В. Ніколаєнко та ін. Розпланування територій сільських поселень і фермерських господарств досліджували А. Кондухов, Н. Кончуков, Г. Лоїк, А. Михайлов, А. Степанюк, І. Тарасюк та ін. В. Смоляк вивчав сучасне сільське садибне житло Східного Поділля, колористику сільського житла подано у роботі Д. Войтовича та інших.

Проте сучасні українські дослідники не брали до уваги проблеми збереження архітектурної спадщини українського села, його архітектурно-природного ландшафту як складової ідентичності нації. Проблеми реконструкції, реставрації та пристосування сільських житлових будинків під сучасні потреби, потреби агротуризму зокрема, сьогодні ще залишаються поза увагою.

Виклад основного матеріалу

Проблема зайнятості сільського населення і пов'язане з цим безробіття сьогодні є нормою для більшості українських сіл. Скрутне економічне становище спонукає окремих мешканців сіл запроваджувати нові напрями підприємницької діяльності. Одним із надзвичайно перспективних напрямів відродження українського села міг би бути розвиток агротуризму.

Сьогодні спостерігається стрімке поширення урбанізаційних процесів, які певною мірою негативно впливають на здоров'я людей. Усе більша кількість населення починає тяжіти до активного відпочинку на лоні природи, саме тому сільський туризм набуває дедалі більшої популярності серед міського населення.

За останні роки агротуризм у світі є надзвичайно популярним, а Італія, Франція, Англія у розвитку агротуризму займають провідні місця. У більшості розвинених західноєвропейських країн, таких як Велика Британія, Німеччина, Франція, Ірландія, Іспанія, Нідерланди, Польща, Греція, заняття сільським туризмом заохочується на національному рівні. Серед мешканців вищезгаданих країн відпочинок у сільській місцевості займає друге місце, після відпочинку на морі. Відомо, що в одній тільки Австрії до 10 відсотків селянських садиб надають послуги з розміщення і обслуговування туристів. Селянські садиби користуються популярністю цілорічно. Старовинні будинки реконструюють та використовують самі ж мешканці та туристи [1]. Треба зазначити, що сільський туризм може розвиватися не скрізь, а лише в регіонах, не охоплених діяльністю, яка забруднює середовище.

Однією із умов розвитку агротуризму є збереження природи, охорона і відтворення національних сільських ландшафтів. Згідно з Європейською конвенцією про збереження ландшафту (Страсбург 2000 року) ландшафт сприяє формуванню регіональної культури і є основним компонентом європейського природного культурного спадку, що сприяє добробуту людей і зміцненню європейської самобутності. Зазначається, що ландшафт має важливе значення для культурної, екологічної, природоохоронної, соціальної областей і є сприятливим ресурсом для економічної діяльності. Саме тому сьогодні у багатьох європейських країнах ставиться питання про збереження культурного ландшафту як місця для гідного житла і довкілля, для трудової діяльності людини, особливо як місця відпочинку, що має значущі соціальні аспекти. Крім того, такі ландшафти становлять і економічну цінність для розвитку туризму, спорудження будинків відпочинку, готелів, ресторанів тощо [2].

Питання охорони, реставрації та реконструкції різних типів спадщини, враховуючи культурні ландшафти, досить очевидні. Але якщо в містах України проблема якось обговорюється і вирішується, то в сільській місцевості це питання залишається відкритим. Досі немає списку пам'яток історії та культури у багатьох регіонах країни, немає списку історичних сіл, не зацентовано увагу на будівництві житлових і господарських будівель у сільській місцевості з урахуванням місцевої специфіки тощо. На регіональному або місцевому рівні усе це має привести

до політики, метою якої є збереження локальної ідентичності не лише будівель, але і усього поселення, а, отже, образу регіону і країни загалом.

На відміну від України, у Великобританії для прикладу діють “Закон про планування розвитку місцевих центрів і сільської місцевості”, прийнятий у 1947 р., і “Закон про національні парки і використання сільської місцевості”, датований 1949 р. Ці закони є обов’язковими для місцевих органів влади, за виконання яких вони несуть юридичну відповідальність. Згідно з цими законами розроблено оцінку естетичних ресурсів ландшафтів з метою збереження і нарощування їх потенціалу. Майже половина усіх сільських територій Англії та Уельсу сьогодні має статус природоохоронних земель. Це законодавство насамперед констатує той факт, що краса належить усім у тому сенсі, що ландшафти сільської Англії є частиною загального надбання усіх англійців, навіть якщо ці землі перебувають у приватному володінні. Вони мають бути доступні для усіх, і кожен власник зобов’язаний стежити за тим, щоб у них не відбувалося жодних руйнівних змін, і цей обов’язок сумлінно виконують [3].

Англії надзвичайно ретельно намагаються зберегти образ англійського села з традиційними ландшафтами, архітектурною забудовою, який є характерним для кожного окремого регіону країни. Старі сільські житлові будинки реконструюють нові мешканці, максимально зберігаючи їх первинний зовнішній вигляд (див. рис. 1, рис. 2). У багатьох англійських селах обов’язковим є виконання закону, згідно з яким будь-яке нове будівництво, реконструкція чи навіть ремонт житлового будинку, неможливий без загального обговорення на зборах громади села. Головним завданням завжди стоїть збереження образу села, характерної забудови тощо [4]. Тому сьогодні можемо споглядати чудові краєвиди англійських селищ, містечок. Саме тому такі будинки охоче купують мешканці міст, або використовують під потреби агротуризму, готельного бізнесу тощо.

Подібна практика збереження історичної-архітектурної спадщини села існує в інших європейських країнах: Італії Франції, Чехії, Австрії, Польщі тощо. Відпочинок у таких селянських садибах користується великою популярністю. Популярність сільського туризму спонукала англійських фермерів до об’єднання з метою пропозиції різноманітніших послуг у своїх будинках. Наприклад, у південно-західній Англії реставрують старі ферми, які користуються успіхом у туристів, де підвищений рівень комфортності поєднується з частково збереженим старим умеблюванням.

Розвиток агротуризму як виду підприємництва у селі органічно вписується у концепцію зрівноваженого розвитку сільських територій. У цьому контексті взаємозв’язок між містом і селом сприятиме відродження традицій, звичаїв, обрядів, народних ремесел відповідного регіону, збереження історичного та етнічного потенціалу народу, організації культурного життя у селі, бо ж відомо “Село живе, доки лунає в ньому пісня”.

Рис. 1. Селище Юлм графства Оксфордшир

Рис. 2. Графство Девоншир

Діяльність з розвитку агротуризму ґрунтується на трьох основних складових аспектах – економічних, екологічних та соціальних, які формують загальну модель розвитку села. Така діяльність є цілком прийнятною, що підтверджується вже багаторічною практикою інших країн. Варто зазначити, що сільські території України володіють потужним природним, економічним, лікувально-рекреаційним потенціалом, історико-архітектурною та культурною спадщиною, які в разі повнішого, раціональнішого та ефективнішого використання можуть забезпечити стійкий багатогалузевий розвиток сільських поселень, повну зайнятість, високий рівень і якість життя їх населення.

В українських селах існують усі необхідні складові для розвитку відпочинково-пізнавального туризму, який можна розглядати як специфічну форму підсобної господарської діяльності, або як форму малого підприємництва у сільському середовищі, з використанням природного та культурного потенціалу регіону. Такі види туризму матимуть характерні риси, які будуть притаманні лише конкретному регіону.

Одним із багатьох українських сіл є село Нобель. Село розташоване на берегах річки Прип'ять і Стохід, які утворюють велике озеро (див. рис. 3).

Рис. 3. Панорама озера Нобель – вид на церкву (фото автора 2011 р.)

Рис. 4. Село та озеро Нобель

Село Нобель Рівненської області розташоване в одному з найчарівніших закутків Рівненського Полісся, у Заріченському районі, на самісінькій межі з Білоруссю (рис. 4). Близько дев'яти століть тому (перша писемна згадка про Нобель в Іпатіївському літописі 1158 року) наші далекі прашури заснували його на півострові, яке омивається водами величного мальовничого озера, яке місцеві мешканці також називають Нобель. Споконвіку це озеро, поросле густим високим очеретом, було надійним щитом для мешканців Нобеля. Донині тут збережені ще язичницькі звичаї та традиції (особливо у весільному обряді). Тут ще сьогодні можна почути старі народні пісні, побачити дерев'яні, зрубні хати з віконницями та різьбленими орнаментами на них. Тож Нобель, немов живий музей для тих, кому до снаги цю архаїку побачити й оцінити.

На початку ХХ ст., Нобель все ще залишався значним поселенням. У 1927 р. тут побудовано кам'яну церкву. Для Полісся, де переважають дерев'яні храми, — це явище рідкісне, таке, що свідчить про заможність місцевих мешканців. Донедавна Нобель був великим селом. Зараз, на жаль, воно поступово вимирає. Багато спорожнілих хат, які руйнуються. Водночас тут відчувається дух старовини. Інколи здається, що ви в етнографічному музеї під відкритим небом. У поєднанні з прекрасною природою, величним озером, це створює незабутнє враження. Рибальство тут споконвіків – головний чоловічий промисел [5].

Рис. 5. Зразки збереженої житлової забудови села Нобель (тут і далі фото автора 2011 р.)

Сьогодні село переживає не найкращі часи. Колись велике і процвітаюче село нині нагадує тихе запустіння. Спорожнілі вулиці, громадський центр села, окремі садиби, хати. Безробіття примушує мешканців жити лише із власного господарства, рибальства, збирання грибів тощо. Тільки окремі туристи – рибалки, які знають ці чудові місця, приїжджають сюди відпочити і порибалити.

Село зберегло свою планувальну вуличну структуру, де по обидва боки розташовуються сільські садиби. Частково збережені окремі дерев'яні поліські хати, з різними віконницями, накріті шварем, або дерев'яним коленим гонтом.

Рис. 6. Житловий будинок села Нобель (2011 р.)

На жаль, складається така ситуація, що ще якихось 10–15 років і від таких мальовничих, індивідуальних за своєю забудовою українських сіл, як село Нобель, може залишитись лише одна згадка. Сьогодні у селі значна кількість хат пустують та руйнуються. Але ще можна побачити окремі садиби, житлові будинки, які не зазнали суттєвих змін. Збережені до наших днів такі житлові будинки є виразними зразками творчого пошуку місцевих майстрів, які вміло застосували будівельні традиції Поліського краю. Це унікальні зразки народної архітектури, майстерності будівництва.

Рис. 6. Віконниці житлових будинків (2011 р.)

Настав час подбати про збереження архітектурного образу українського села, його сільського ландшафту, яке є характерним для кожного села, для кожного етнічного регіону.

Варто ставити питання про внесення таких сіл до туристичних маршрутів, збереження архітектурно-народної спадщини. Однак це потребує допомоги професіоналів, стосовно збереження та подальшої експлуатації таких будинків.

Для розвитку агротуризму необхідна реконструкція будинків, пристосування їх до нових еталонів життя: перепланування внутрішніх просторів будинку, оснащення їх сучасними технічними засобами. Як правило, після таких реконструкцій деформується внутрішня планувальна структура споруди, іноді втрачається первинний зовнішній вигляд. Але заради так би мовити “другого життя” цих споруд, необхідно все-таки змиритись із необхідністю деяких функціонально-планувальних змін, які забезпечують сучасний рівень комфорту: санвузли, системи інженерного обладнання тощо. Проектування подібних, можливо навіть, типових змін необхідно виконувати фахівцям-реставраторам, а не покладатись на самих мешканців.

Висновки

Необхідно розробити механізм збереження пам’яток народної архітектури, який би створював пряму зацікавленість самих мешканців максимально зберігати автентичність своїх будинків. Це могло би бути:

- пільгове кредитування реконструкцій таких будинків;
- запровадження виваженої політики пільг і преференцій для сільських територій;
- збереження будівель і споруд, які відповідають ідентичності цього регіону країни, формують архітектурний образ поселення;

- внесення таких сіл та будинків у сферу туристичної індустрії, малого бізнесу;
- запровадження адресного державного депозитування витрат, що пов'язане із збереженням будинків.

А також необхідно створювати і поширювати потужну рекламу сільського способу життя, відпочинку в усіх ЗМІ і у всіх сферах діяльності (навіть у шкільних підручниках), створити таку “українську мрію”, де б відпочинок у сільській хаті, на екологічно чистій замиській території був би складовою щасливого життя пересічного українця.

Сільський відпочинок в Україні завдяки збереженню етнографічної самобутності може набути національного значення.

По-перше, він дає поштовх для відродження й розвитку традиційної культури: народної архітектури, мистецтва, промислів – усього, що становить місцевий колорит і що, поряд із природно-рекреаційними чинниками, є не менш привабливим для відпочивальників.

По-друге, через сільський відпочинок мешканці урбанізованих територій мають можливість пізнати справжні українські традиції.

По-третє, етнокультура села репрезентує Україну світові й водночас приваблює іноземних туристів. Тому як передумову успішного розвитку відпочинку у сільських етнографічних районах потрібно розглядати формування ідеології відродження й розвитку всього спектра традиційної культури – від форм господарських занять до надбань духовної сфери, що діятимуть як сприятливі чинники для індивідуального відпочинку в етнографічних районах України.

1. Кузик С.П., Олесевич Д.Л. Австрійський досвід формування регіональної політики розвитку туризму // *Регіональна політика України: наукові основи, методи, механізми* / Збірник наукових праць. За матеріалами доповідей Міжн. наук.-практ. конф., м. Львів, 21–23 травня 1998 р.: у 3-х ч. / НАН України Інститут регіональних досліджень. – Львів, 1998. – С. 47–50.
2. Європейська ландшафтна конвенція // *Офіційний вісник України*, 2006. № 37 (27.09.2006) С. 566.
3. Електронний ресурс. Режим доступу: www.jstor.org/stable/1515356 – Lowenthal, Prince, 1965.
4. Електронний ресурс. Житлові будинки графства Девоншир / Режим доступу: www.mstone.ru/article/eid882.php.
5. Олесевич Д. Л. Регіональна організація туризму у Великобританії // *Регіональна політика України: наукові основи, методи, механізми* / Збірник наукових праць. За матеріалами доповідей міжнародної науково-практичної конференції, м. Львів, 21–23 травня 1998 р. / НАН України Інститут регіональних досліджень. – Львів, 1998. – С. 50–54.